

Kapstokken voor een vernieuwd gesprek over levensbeschouwelijke symbolen en kentekens

1 Inleiding

Anno 2023 stellen we een vernieuwde belangstelling vast bij besturen van het leerplichtonderwijs en hun onderwijsinstellingen voor een gesprek over het al dan niet toelaten van het dragen van levensbeschouwelijke kentekens door personeel en leerlingen op school. De beweegredenen zijn divers.

- Wat betekent het vandaag een katholieke dialoogschool te zijn die gastvrij iedereen, ongeacht de levensbeschouwelijke achtergrond, verwelkomt op voorwaarde dat ze vanuit de eigen bronnen meewerken aan die katholieke dialoogschool? In dat verband: volstaat het dat leraren de engagementsverklaring van het katholiek onderwijs ondertekenen?
- Kan ons lerarenkorps meer de diversiteit van de samenleving weerspiegelen en zo in rolmodellen voorzien voor alle leerlingen?
- Kunnen we het ons in tijden van lerarentekort permitteren om leraren die een hoofddoek dragen, niet in onze scholen toe te laten, wanneer teams onvolledig zijn, en veel leerlingen daardoor lessen missen?
- Is het normaal dat het aandeel studenten met een migratieachtergrond significant lager is in de lerarenopleiding dan in andere studiedomeinen?¹ Vanuit de lerarenopleidingen van katholieke hogescholen kwam bovendien de dringende vraag naar voldoende stageplaatsen voor stagiaires-leerkrachten met hoofddoek.

Uiteraard hangt de vernieuwde vraag ook samen met een aantal maatschappelijke evoluties die zich de laatste tien jaar breder en sneller doorzetten: secularisering, pluralisering en detraditionalisering; de vraag naar, en het uitdrukking geven aan, identiteit en zingeving; de meer diverse populatie in (katholieke) onderwijsinstellingen, inclusief superdiversiteit in de grootsteden; de discussie over de plaats van de islam in onze samenleving² en de dubbele rol van de hoofddoek (zowel als teken van onderdrukking als emancipatie), enzoverder.

Na consultatie van diverse adviesgremia en dialoog met representatieve vertegenwoordigers van ouders, personeel en de islam in Vlaanderen, bevestigde en verduidelijkte de raad van bestuur op

¹ SERV, (2021). Verslag Webinar [Een meer diverse instroom in het lerarenberoep](#)

² Velen maken een foutieve inschatting van het aantal moslims in België: waar de cijfers aantonen dat in 2016 7 procent van de Belgische bevolking moslim is, bleek bij een bevraging in 2016 dat landgenoten gemiddeld inschatten dat 22 tot 23 procent van de Belgische bevolking moslim is ([Jan Hertogen, UCL-2016 - "781.887 musulmans vivent en Belgique: découvrez la carte, commune par commune"](#)).

20 april 2023 het standpunt van Katholiek Onderwijs Vlaanderen ten aanzien van het dragen van levensbeschouwelijke symbolen en kentekens in het leerplichtonderwijs:

- a. In een katholieke dialoogschool die gastvrij mensen met verschillende levensbeschouwelijke overtuigingen uitnodigt om aan haar project deel te nemen, kunnen levensbeschouwelijke kentekens, als uitdrukking van die gastvrijheid en die overtuigingen, principieel.
- b. Er kunnen contextuele gronden zijn om daarop (gedeeltelijk) af te wijken: proselitisme in lokale gemeenschap, groepsdruk, veiligheidsvoorschriften (werkplaats, zorg), houding van andere besturen/scholen/netten, leerlingenstromen, draagvlak bij team, ouders, lokale gemeenschap ...
- c. Precies omwille van de relatie tot de context kan de afweging tussen principe en context enkel lokaal of regionaal, op het niveau van scholengemeenschap, bestuur of school gebeuren.
- d. Katholiek Onderwijs Vlaanderen biedt ondersteuning en begeleiding aan onderwijsinstellingen wanneer ze het gesprek daarover willen aangaan en/of hun beleid ter zake willen vorm geven/veranderen - ongeacht de uitkomst van dat gesprek: het bieden van handvatten voor het gesprek (onder meer in deze nota), juridisch en organisatorisch advies, begeleiden van overleg, en ondersteunen bij het omgaan met conflicten.³

Met deze ‘kapstokkennota’ beoogt Katholiek Onderwijs Vlaanderen in alle sereniteit en wars van polarisering dat vernieuwde gesprek te faciliteren. Inhoudelijke en procesmatige handvatten worden aangereikt om het gesprek binnen de eigen school⁴ of scholengemeenschap aan te gaan, voorbij het eigen standpunt, vertrekkend vanuit de missie, visie en schoolcontext.

2 Insteek vanuit de huidige situatie en argumenten

2.1 Personeelsleden

Steeds meer scholen werven, onder meer door het lerarentekort, leraren aan met een migratieachtergrond die levensbeschouwelijke symbolen of kentekens (willen) dragen. Op dit ogenblik zien we die evolutie meer bij ondersteunend personeel en ook iets meer in het basisonderwijs dan in het secundair onderwijs.

Gebruikte argumenten om leraren aan te werven die levensbeschouwelijke symbolen of kentekens willen dragen, zijn dat bij de aanwerving de pedagogisch-didactische kwaliteit van het personeelslid (realisatie van de leerplannen) primeert en het engagement om mee te werken aan de katholieke dialoogschool, het opvoedingsproject van de school en de visie op vorming van het katholiek onderwijs, cruciaal is. Ook wordt verwezen naar de context van de school, samenstelling van het team, populatie van de leerlingen, en in het basisonderwijs de realisatie van het vak rooms-katholieke godsdienst ...

Tegenargumenten die klinken als er geen afspraken zijn op niveau van bestuur, scholengemeenschap of bij verschillende vestigingsplaatsen, betreffen het opbouwen van rechten,

³ Voor begeleidingstrajecten, zoals *Identiteit in diversiteit: krachtig schoolbeleid voeren in een veranderende context*, zie de PRO.-website van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

⁴ Met school bedoelen we in deze nota elke onderwijsinstelling of verzameling van onderwijsinstellingen uit het leerplichtonderwijs, en ten tweede ook alle in de discussie betrokken geledingen: besturen, directies, leraren, leerlingen, ouders, etc.

het verwerven van vaste benoeming, en de mogelijke mobiliteit van betrokken personeelsleden, bijvoorbeeld bij reffectatie. Bijkomend is er de zorg of men nog terug kan naar een verbod, eenmaal levensbeschouwelijke symbolen en kentekens toegelaten worden.

Vaak vragen scholen of het beleid dat men hanteert ten aanzien van leraren, kan verschillen van dat ten aanzien van leerlingen (zoals dat ook voor andere elementen van het schoolleven het geval is).

2.2 Leerlingen

Binnen ons netwerk worden er vier strategieën gehanteerd in het omgaan met levensbeschouwelijke symbolen of kentekens. De meest voorkomende vraag daarbij betreft het beleid inzake de hoofddoek bij islamitische meisjes en vrouwen.

2.2.1 *Strategie 1: levensbeschouwelijke hoofddeksels zijn toegelaten*

De school laat het dragen van levensbeschouwelijke symbolen en kentekens toe. De school maakt een onderscheid tussen religieuze kentekens en gewone hoofddeksels. Het dragen van gewone hoofddeksels kan verboden zijn. Een school die in haar schoolreglement levensbeschouwelijke hoofddeksels toelaat, kan via dat schoolreglement wel een (ad hoc) verbod invoeren wanneer er zich groepsdruk, agressie, indoctrinatie, propaganda of proselitisme voordoet. Scholen kunnen ook omwille van veiligheidsoverwegingen of een zwembadreglement uitzonderingen opnemen.

Het gaat om een minderheid van scholen. Een aantal scholen hanteert een ‘gedoogbeleid’. Niet alle scholen van één bestuur hanteren dezelfde zienswijze.

2.2.2 *Strategie 2: algemeen hoofddekselverbod*

De school beroept zich op een algemeen verbod op het dragen van hoofddeksels in de school en de schoolse context. In dat geval geldt, bij voorbeeld, de hoofddoek, net als pet en muts, als een gewoon hoofddeksel. In wezen gaat het dus om een ‘kledijvoorschrift’. Als bijvoorbeeld wegens weersomstandigheden het dragen van kappen en mutsen toegelaten wordt, moet bijgevolg ook het dragen van de hoofddoek toegelaten worden.

Het blijft de vraag hoe consequent zo’n algemeen verbod aangehouden kan worden. Geldt dat ook onverkort voor petten, mutsen, hoodies etc. binnen de school en op de speelplaats, en op uitstappen buiten de school? Of geldt het verbod toch vooral voor levensbeschouwelijke hoofddeksels?

2.2.3 *Strategie 3: de school als thuissituatie*

De school kiest voor een ‘veilig en verbindend klimaat’ zoals zich dat voordoet in de thuissituatie. Dat betekent dat de hoofddoek niet wordt gedragen binnen de schoolmuren, maar wel bij buitenschoolse activiteiten, tijdens oudercontacten, bij het bezoek van schoolexterne sprekers op school of bij de diploma-uitreiking. Sommige scholen stellen bij de ingang een ruimte ter beschikking waar leerlingen de hoofddoek op of af kunnen zetten.

Die strategie is voor scholen met heel divers leerlingpubliek vaak een werkzame, pragmatische oplossing. Het grootste struikelblok is dat de school zich voor een specifieke groep leerlingen identificeert met de thuissituatie, en dat voor andere leerlingen en andere gedragsregels, niet (altijd) doet.

2.2.4 *Strategie 4: een algemeen verbod op levensbeschouwelijke kentekens*

Contra-intuïtief wordt in gesprekken over hoofddoeken soms ook in ons eigen netwerk geschermd met een verbod op levensbeschouwelijke kentekens of de aanname van neutraliteit van het onderwijs (zoals dat in vormen van officieel onderwijs gehuldigd wordt).

Uiteraard staat dat in directe tegenspraak met de specifiek religieus-levensbeschouwelijke identiteit van katholiek onderwijs en de actuele vertaling daarvan in het project van de katholieke dialoogschool.

Overigens, wie zich beperkt tot een expliciet hoofddoekenverbod, riskeert directe discriminatie. Daarom vermijden scholen best dergelijke bepalingen in het schoolreglement.

2.3 **Positie van andere onderwijsverstrekkers**

In het Gemeenschapsonderwijs (GO!) geldt een algemeen verbod op levensbeschouwelijke kentekens en symbolen op grond van de neutraliteit van het pedagogisch project. Ook al werd het Gemeenschapsonderwijs al bij herhaling veroordeeld bij individuele klachten op grond van de disproportionaliteit van het verbod⁵, toch blijft het eraan vasthouden vanuit het argument dat de klacht en uitspraak enkel de in de rechtszaak betrokken individuen geldt.

Het provinciaal onderwijs (POV) heeft geen algemene regel en laat de beslissing volledig aan de individuele provinciebesturen/scholen over.

Wat de positie van OVSG, dat het gemeentelijk en stedelijk onderwijs verenigt, betreft: de meerderheid van de scholen ondertekenden de OVSG-neutraliteitsverklaring die actief pluralisme bepleit (en dus de principiële mogelijkheid van levensbeschouwelijke kentekens), maar het is uiteindelijk het stads- of gemeentebestuur dat beslist.

3 **Inhoudelijke insteek vanuit het project van de katholieke dialoogschool**

Voor Katholiek Onderwijs Vlaanderen is het dragen van levensbeschouwelijke hoofddeksels en kentekens principieel verzoenbaar met de kadervisie van de katholieke dialoogschool.

3.1 **Visietekst en engagementsverklaring**

Katholieke scholen profileren zich vanuit [de kadervisie van de katholieke dialoogschool](#). Naargelang de context en de doelgroepen vertalen onze scholen die visie in een variëteit van pedagogische projecten. Gastvrij dagen ze iedereen - van welke levensbeschouwing ook - die er leert, werkt en leeft, uit tot samen school maken in dialoog met elkaar, om zo te bouwen aan de samenleving van de toekomst.

Samen werken aan katholieke dialoogscholen vraagt het engagement van ieder die bij dat onderwijs betrokken is, katholieken zowel als mensen van andere overtuigingen: leerlingen en hun ouders, leraren en andere personeelsleden, leidinggevend in onderwijs en bestuurders. Dat engagement wordt toegelicht in de [Engagementsverklaring van het katholiek onderwijs](#).

Van leerlingen verwachten we dat ze hun identiteit vormen in dialoog met het vormingsaanbod en de traditie van de school, van ouders dat ze echte partners zijn voor de opvoeding en vorming die de school hun kinderen verstrekt. Van personeelsleden wordt verwacht dat ze ervoor kiezen om zich, vanuit hun opdracht, voluit in te zetten voor dat specifieke vormingsproject en dat ze allen

⁵ Cf. <https://www.unia.be/nl/artikels/go-beleid-religieuze-symbolen-in-strijd-met-wet>

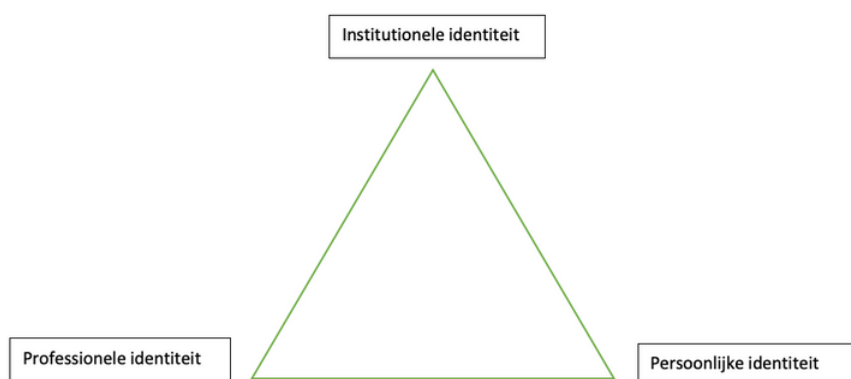

samen actief bijdragen aan het leven op een katholieke dialoogschool - in gesprek met leerlingen, elkaar en de schoolleiding. Schoolleiders en besturen zorgen voor optimale omstandigheden om dat te realiseren. De katholieke dialoogschool profileert zich als oefenplaats én vrijplaats voor een samenleven in een wereld van veelheid en verschil.

Wanneer de school zich engageert om ook qua levensbeschouwelijk-religieuze symbolen en kentekens diversiteit mogelijk te maken, is het vanzelfsprekend dat ze ook mag verwachten dat wie van die mogelijkheid gebruik maakt, andere vormen van diversiteit (zoals gender, afkomst, cultuur) respecteert.

3.2 De identiteitsdriehoek van personeelsleden

Identiteitsontwikkeling is een dynamisch gebeuren, zo leert de identiteitsdriehoek van Wim Kuiper. De institutionele identiteit, het project van de katholieke dialoogschool, beïnvloedt de professionele identiteit. Dat betekent dat van alle personeelsleden verwacht wordt dat zij hun opdracht vervullen vanuit het project van de katholieke dialoogschool. Hun persoonlijke identiteit staat in relatie tot beide andere identiteiten: ze draagt ertoe bij, en wordt er tegelijk door uitgedaagd. Hoe beter de drie identiteiten zich tot elkaar verhouden, hoe krachtiger personeelsleden functioneren.

In een katholieke dialoogschool kunnen personeelsleden vanuit een persoonlijk andere levensbeschouwelijke identiteit professioneel aan de slag gaan wanneer ze bereid zijn de gehanteerde visie op vorming te respecteren. Meer nog: ze slagen daar nog beter in wanneer ze vanuit hun eigen levensbeschouwelijke overtuigingen in staat zijn actief bij te dragen aan het pedagogische project van de school. Wanneer echter de spanning tussen de drie identiteiten te groot wordt, kunnen er vragen rijzen over het professioneel handelen (maar ook het welbevinden) van het betrokken personeelslid. Het personeelslid wordt dan uitgedaagd om de dialoog aan te gaan tussen de persoonlijke en de institutionele identiteit om professioneel goed te (blijven) functioneren.

3.3 Mandaat rooms-katholieke godsdienst

Om het vak rooms-katholieke godsdienst te geven, voldoen leraren aan drie voorwaarden: (a) het juiste bekwaamheidsbewijs (pedagogisch-didactische bekwaamheid), (b) bereid zijn om het geldende leerplan te volgen (engagement) en (c) rooms-katholiek gedoopt zijn (lid van de geloofsgemeenschap). Na het mandaat dat door de bevoegde instantie (bisschop of diens afgevaardigde/gedelegeerde) aan een leraar gegeven wordt, kan die laatste rooms-katholieke godsdienst geven.

In het katholiek basisonderwijs is het mandaat rkg géén voorwaarde voor aanstelling of benoeming als kleuterleider of onderwijzer. Die regel is nog niet overal gekend. Nochtans zijn de Vlaamse bisschoppen daarover zeer duidelijk, niet alleen in de brochure [Het vak r.k.-godsdienst. Op het kruispunt van samenleving, onderwijs en kerkgemeenschap](#), maar ook in [de verklarende nota bij het mandaat rkg](#). Daarin bevestigen de bisschoppen dat iemand zonder mandaat rkg “klastitularis kan zijn terwijl iemand anders de lestijden godsdienst verzorgt of via co-teaching met iemand die wél over een mandaat beschikt”.

Concreet betekent het dat niet-gedoopte leraren (in hun levensbeschouwelijke variëteit) in het basisonderwijs vastbenoemd kunnen worden, en op hun eigen wijze mee vorm kunnen geven aan het project van de school. De Vlaamse bisschoppen spreken in dat verband over het bijzondere cachet dat anders- of niet-gelovige leraren aan een katholieke dialogeschool kunnen geven.

3.4 Levensbeschouwelijke diversiteit op school

Wat betekent het om in de hedendaagse context een katholieke dialogeschool te zijn, die inzet op dialoog vanuit het erkennen van verschillen? Dat het niet tot een verdamping van de identiteit van een katholieke school hoeft te leiden, blijkt uit [onderzoek](#) aan KU Leuven (10 misverstanden, nr. 1 en 2). In het [Vademecum zorgbreed en kansrijk onderwijs](#) (2019) klinkt dat zo: “Elke school is divers. In elke school verschillen leerlingen [maar ook leraren] van elkaar. Omgaan met diversiteit betekent dat je verschillen waardeert en benut. Je leert kritisch en creatief omgaan met wat eigen en wat anders is, met wat verbindt en wat onderscheidt. Zo kan een school een oefenplaats zijn voor een samen leven in een wereld gekenmerkt door diversiteit en verschil.”

Dat geldt ook voor levensbeschouwelijke verschillen. Niet voor niets beschouwt een katholieke dialogeschool (en bij uitstek ook de leerplannen rooms-katholieke godsdienst) het als haar opdracht om de interlevensbeschouwelijke dialoog bij haar leerlingen en medewerkers te ondersteunen, in functie van ieders identiteitsontwikkeling. In die dialoog, die een echte ontmoeting beoogt, worden verschillen niet verzwegen of boven elke kritiek gesteld.

Vanuit die gedachte kan een katholieke school uitdrukkelijk ervoor kiezen om het dragen van levensbeschouwelijke symbolen door leerlingen en/of leraren toe te laten. Identiteit is immers iets dat zich ook concreet uit in praktijken en symbolen. Respect voor de identiteit van de ene vraagt van die ene ook respect voor de identiteit van de andere. In een katholieke dialogeschool gaat iedereen het engagement aan om de diversiteit in dialoog te ontmoeten.

Specifiek voor leraren kan het een manier zijn om een rolmodel te zijn voor leerlingen: zo tonen ze dat levensbeschouwing ertoe doet, wanneer ze bereid en bekwaam zijn om over die symbolen in gesprek te gaan, en kunnen ze concreet getuigen dat verschillen niet tot polarisering hoeven te leiden.

4 Juridische insteek

Juridisch is een verbod op levensbeschouwelijke kentekens mogelijk, maar niet elk verbod is gerechtvaardigd.⁶ Twee zaken moeten in acht worden genomen: enerzijds het pedagogisch project van de school, anderzijds het verbod op discriminatie. Zo moet het verbod in overeenstemming zijn met het pedagogisch project van een school én mag een school géén specifieke levensbeschouwing viseren.

⁶ Zie “Bijlage: juridische bronnen”.

Vanuit de vrijheid van onderwijs kunnen vrije scholen leerlingen en personeelsleden vragen om zich te conformeren met het specifieke onderwijsproject van de school. Aangezien de jurisprudentie inzake vrije scholen echter bijna onbestaande is en de andere rechtspraak en/of rechtsleer niet coherent is⁷, blijkt het vanuit juridisch oogpunt echter moeilijk vast te leggen wat voor leerlingen en personeel al dan niet kan en mag. Een rechter zou op grond van de vrijheid van onderwijs een verbod op levensbeschouwelijke kentekens kunnen aanvaarden. De vraag is immers niet in de eerste plaats of zo'n verbod discrimineert, wel of dergelijk verbod kan gerechtvaardigd worden vanuit het project van de school. Scholen zullen eerder juridisch in de problemen komen wanneer ze inconsequent zijn, en bijvoorbeeld levensbeschouwelijke kentekens van één bepaalde religie viseren, dan wanneer ze duidelijk en onverkort kiezen voor een inhoudelijk gemotiveerde en juridisch verdedigbare optie.

Concreet liggen er daarom voor katholieke scholen vanuit juridisch oogpunt twee opties voor: enerzijds de optie om alle levensbeschouwelijke kentekens toe te laten (eventueel met ad hoc beperkingen wanneer er sprake is van proselitisme of groepsdruk), anderzijds de keuze om vanuit de eigen katholieke identiteit alleen katholieke levensbeschouwelijke kentekens toe te laten.

De beslissing om al dan niet een verbod op levensbeschouwelijke hoofddeksels en kentekens in te voeren, ligt finaal bij het bestuur. De school dient aan te tonen hoe zij het eigen pedagogisch project, de schooleigen missie en visie in praktijk omzet en waarom daarbij een verbod op het dragen van levensbeschouwelijke symbolen belangrijk is.

5 Pedagogische insteek: levensbeschouwelijke diversiteit en kentekens in een opvoedingscontext

Vanaf het einde van het basisonderwijs en zeker in het secundair onderwijs werken scholen met jongeren in een identiteitsgevoelige levensfase. Jongeren identificeren zich met een breed gamma levensbeschouwelijke, ideologische, (sub)culturele stromingen. LGBTQIA+-leerlingen, leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, leerlingen met uitgesproken politieke standpunten, leerlingen met een andere levensbeschouwing worden steeds meer zichtbaar in onze scholen. Die identificatie kan meer expliciete, controversiële vormen aannemen. Het toelaten van levensbeschouwelijke kentekens en symbolen in onze klassen kan ertoe leiden dat onze klassen zich meer zichtbaar vullen met leerlingen met diverse levensbeschouwingen.

Werken aan identiteitsontwikkeling betekent per definitie dat het regelmatig schuurt en wringt, dat gevoelige thema's aangesneden worden of - vaak ongepland - de klas binnenkomen en het veilig klas- en schoolklimaat ontwrichten. Iedereen op school wordt uitgedaagd daarmee constructief om te gaan (ondanks het controversieel karakter).

Gezien de identiteitsontwikkeling van jongeren stellen scholen zich de vraag of het toelaten van levensbeschouwelijke kentekens en symbolen gedifferentieerd kan worden op basis van leeftijd en/of maturiteit. De vraag is dan vanaf welke leeftijd we levensbeschouwelijke kentekens toelaten op school en vanuit welke argumentatie. Houden we rekening met de voorschriften uit de diverse godsdiensten ter zake?

⁷ Rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de Raad Van State wijzen proselitisme als argument voor een 'preventief' verbod van hoofddoeken op leerlingenniveau af en geven aan dat het op schoolniveau voor individuele gevallen moet behandeld worden. Rechtspraak van het Antwerps Hof Van Beroep spreekt dat in de praktijk dan weer tegen en beroept zich op het neutraliteitsbeginsel.

6 Overleg met vertegenwoordigers van de islam

In de relatie met de islam is vooral de hoofddoek bij meisjes en vrouwen in het geding. Dialoog met vertegenwoordigers van de islam leert alvast dat de discussie zich wat hen betreft niet stelt voor leerlingen in het basisonderwijs.

Meer in het algemeen blijkt uit die gesprekken, enerzijds, dat zij principieel het standpunt voorstaan dat hoofddoeken toegelaten zouden moeten zijn voor alle personeelsleden, en, wat leerlingen betreft, vanaf het secundair onderwijs.

Anderzijds zijn tussenvormen die het dragen van de hoofddoek modelleren, voor hen aanvaardbaar, zeker als die kunnen voorkomen dat het alternatief een algemeen verbod is. Dat gaat dan zowel over het invoeren van een leeftijdsgrens (maturiteitsargument), of het beoordelen van de school als thuissituatie waar de hoofddoek niet gedragen wordt (maar wel gedragen wordt wanneer leerlingen zich buiten de school begeven, of als vreemden de school binnenkomen).

7 Pragmatisch-maatschappelijke discussiepunten

Enkele discussiepunten duiken regelmatig op.

7.1 Discussiepunt 1: veranderende leerlingenstromen

Sommige scholen vrezen ten gevolge van het toelaten van het dragen van levensbeschouwelijke symbolen een aanzuigeffect op basis van die maatregel, eerder dan een leerlingenstroom op basis van studiekeuze of schoolprofiel. Omgekeerd is er de vrees voor de zogenaamde ‘witte vlucht’. In de praktijk ontstaat er niet noodzakelijk een aanzuigeffect in scholen die beslissen om levensbeschouwelijke symbolen toe te laten.

Wellicht biedt een meer planmatige, weloverwogen afgestemde aanpak op niveau van scholengemeenschappen, scholengroepen, schoolbesturen en ook regio's, steden en gemeenten een oplossing. Dan vertrekt de aanpak vanuit een *coalition of the willing*; uiteraard dient de diversiteit aan scholen en schoolpopulaties mee een plaats te krijgen in dit gesprek.

7.2 Discussiepunt 2: het argument van het hellend vlak

In gesprekken over het al of niet toelaten van levensbeschouwelijk kentekens duikt het *slippery slope*-argument regelmatig op: “Als we dit toestaan, wat is dan het volgende?”. Verwezen wordt naar nog meer verhullende kledij, weigeren om te zwemmen of aan (meerdaagse) uitstappen deel te nemen, de vraag naar gebedsruimtes, voedingsvoorschriften, etc.

Op zich geldt het risico van het hellend vlak bij elke discussie over wat kan en mag op school. Belangrijk daarbij is om nooit de onderwijslogica los te laten, en dat soort problemen aan te pakken zoals ook andere issues in onderwijs worden aangepakt: kledijvoorschriften, realiseren van leerplandoelen, uitzonderingen op deelname klasactiviteiten, storende groepsvorming, etc. Zoals bij alle reglementaire en disciplinaire bepalingen is het al dan niet consequent naleven en opvolgen van afspraken vaak meer een probleem dan de afspraken zelf.

7.3 Discussiepunt 3: ongenueanceerd debat in verschillende geledingen

Het gesprek over levensbeschouwelijke symbolen komt vaak onaangekondigd en met weinig nuance de school binnen. Dat kan resulteren in een hard, ongenueanceerd en gepolariseerd debat. In alle geledingen (personeel, leerlingen, ouders, bestuur) zijn er uiteenlopende standpunten aanwezig in de school. Daardoor is er vaak schroom om de dialoog op te starten.

Het is aangewezen om, voorafgaand aan een mogelijke beslissing omtrent levensbeschouwelijke symbolen, de dialoog daarover in alle geledingen voldoende ruimte én tijd te geven. Een sterk proces leidt tot een kwalitatieve, gedragen én - binnen de context - haalbare beslissing. De dialoog dient op een serene manier te gebeuren met aandacht voor alle standpunten, ook de dissidente. Delen van elders opgedane ervaringen kan inspirerend zijn. Ook bij uitrol van de genomen beslissingen is zorgzaamheid geboden: conflicten ontstaan eerder en vaker door een weinig consequente toepassing van de regel, dan door de inhoud van de regel op zich.

7.4 Discussiepunt 4: politiek-maatschappelijke polarisatie

Het debat omtrent levensbeschouwelijke symbolen of kentekens wordt vrij snel als een 'gepolariseerd debat' van voor en tegen beschouwd, en de notie van polarisatie ervaren we per definitie als schadelijk en in termen van 'wij-zij denken'.⁸ Maar verschillen in opvatting, 'ideologische meerstemmigheid', zijn niet in tegenstelling met de dynamiek van een katholieke dialoogschool. Ze bieden er ook de brandstof voor. Het - tijdelijk - verscherpen of verhelderen van het eigen standpunt is daarom niet noodzakelijk slecht. *Inhoudelijk-thematisch* wordt met polarisatie dus vaak eerder controverser of 'verhitte discussie over een omstrede maatschappelijk thema' bedoeld.

Daarnaast onderscheiden we ook *affectieve of sociale polarisatie*: er ontstaat een groeiende socio-emotionele afstand tussen groepen. Sociale identificatieprocessen leiden tot wij-zij-denken, wantrouwen, wederzijdse afkeer en in de meest extreme gevallen tot ernstige vijandigheid, conflict en geweld. In dat geval is polarisatie-management aangewezen: de dialoog heeft nood aan inhoudelijke verbreding, een andere meer verbindende en onderzoekende toon, en verkenning van meer genuanceerde standpunten bij het 'zwijgende' midden⁹. Daarbij zijn dialogaal leiderschap en visie van doorslaggevend belang; inzicht in polarisatie-, conflictmanagement én timing is essentieel.¹⁰

8 Conclusies en aanbevelingen

Het dragen van religieuze kentekens en symbolen zoals hoofddoek, keppeltje en tulband vormt voor het (katholiek) hoger en volwassenenonderwijs al enige tijd geen probleem in de onderwijsinstelling zelf (ook al doen zich soms problemen voor bij het vinden van een stageplaats). Ook in veel sectoren in de samenleving is dat zo. Tegelijk blijft het een gespreksthema dat naargelang de context op veel emotie stuit, tot uitgesproken meningen leidt, met polarisatie als risico, zowel op school als buiten de school.

In het leerplichtonderwijs is het al of niet toelaten van die symbolen in heel wat onderwijsinstellingen geen urgente kwestie. Tegelijk doet ook de tijd haar werk, evenals de pragmatiek waartoe het lerarentekort dwingt. Niettemin klinken er geregeld vragen om het gesprek erover opnieuw en in alle sereniteit op te starten. Waar het opportuun is om dat gesprek vernieuwd te voeren, biedt deze kapstokken-nota enkele krijtlijnen. Uitgangspunt blijft dat uiteindelijk het bestuur beslist, en dat die beslissing via school- en personeelsreglement verankerd wordt. De rol

⁸ Vrij naar: Van Alstein, Maarten: *Rapport Polarisation, conflict en vrede. Geweldloos omgaan met tegenstellingen en spanningen - Vlaams Vredesinstituut, 13 juli 2021.*

⁹ Vrij naar: Bart Brandsma: *Polarisation: inzicht in de dynamiek van het wij-zij denken*, 2019, Schoonrewoerd, BB in Media. (zie ook: <https://insidepolarisation.nl>)

¹⁰ meer lezen: '[polarisatie op school](#)'.

van Katholiek Onderwijs Vlaanderen bestaat erin desgevraagd dat gesprek te faciliteren en ondersteuning te bieden bij de reglementaire verankering.

Wat dat betreft kunnen op basis van een analyse van de actuele situatie, de inhoudelijke en juridische specificiteit van het katholiek onderwijs en de pragmatisch-organisatorische context, de volgende aanbevelingen gedaan worden:

- In wezen gaat de discussie over levensbeschouwelijke kentekens over de wijze waarop in een katholieke dialoogschool identiteit en diversiteit onlosmakelijk met elkaar verbonden worden: de verhouding tussen beide kan variëren, wat aanleiding geeft tot een variëteit aan katholieke dialoogscholen.
- Tegelijk toont het gesprek over levensbeschouwelijke kentekens (en de teneur van sommige reacties) aan dat de katholieke dialoogschool nog niet overal geland is, en dat voortdurende aandacht en professionalisering noodzakelijk zijn. Eerder dan de uitkomst van het gesprek (wel, gedeeltelijk of niet toelaten), is de inhoudelijke kwaliteit van dat gesprek van belang.
- De wijze waarop een verbod vandaag vaak gelegitimeerd en reglementair verankerd wordt (hoofddekselverbod, thuissituatie), is niet vrij van ambiguïteit en kan tot juridische problemen leiden bij betwisting. Zowel het consequent toepassen als de inhoudelijke sterkte van de argumentatie zijn daarbij in het geding. Wanneer blijkt dat een verbod in de feiten één religie viseert, doet zich discriminatie voor. Het alternatief - pleiten voor neutraliteit - keert zich tegen het wezen van het katholiek onderwijs.
- Vanuit de juridische insteek, rekening houdend met de vrijheid van onderwijs (verantwoording vanuit het pedagogisch project) en de antidiscriminatiewetgeving (niet viseren van specifieke religies), zijn er in wezen twee mogelijkheden: katholieke scholen laten enkel katholieke levensbeschouwelijke tekens toe, of ze laten alle levensbeschouwelijke tekens toe.
- Vanuit het perspectief van de katholieke dialoogschool is het toelaten van levensbeschouwelijke kentekens en hoofddeksels principieel de standaardpositie; de afwijking ervan kan enkel op basis van contextfactoren gebeuren (proselitisme in de lokale gemeenschap, groepsdruk, leerlingenstromen, houding van andere scholen en onderwijsverstrekkers, draagvlak bij team en ouders, veiligheidsvoorschriften, maturiteit ...).
- De gastvrije katholieke dialoogschool vraagt een engagement van allen. Wanneer een onderwijsinstelling vanuit haar gastvrijheid alle overtuigingen, levensbeschouwelijke kentekens en hoofddeksels toelaat, mag ze uiteraard een wederzijds respect vragen voor andere vormen van diversiteit (gender, afkomst, cultuur,...) én voor de eigen katholieke insteek van het pedagogische project.
- Rekening houdend met de identiteitsontwikkeling van de leerlingen, kan men zich op pedagogische gronden de vraag stellen of gedifferentieerd kan/moet worden op basis van leeftijd/maturiteit bij het toelaten van levensbeschouwelijke kentekens en hoofddeksels. Analoog kan de vraag gesteld worden of het beleid dat men hanteert ten aanzien van leraren, kan verschillen van dat ten aanzien van leerlingen (zoals dat ook voor andere elementen van het schoolleven het geval is).
- Wat onderwijspersoneel betreft, dient voorkomen te worden dat een nieuwe tweedeling ontstaat waarbij poetspersoneel, busbegeleiders, en begeleiders in de opvang wel een levensbeschouwelijk kenteken kunnen dragen en onderwijzend personeel dat niet mogen.
- Vanuit organisatorisch perspectief (onder meer personeelwetgeving, branding) is het aangewezen om een eventuele aanpassing van beleid schooloverstijgend af te spreken (bestuur, schoolgemeenschap, regio). Een schooloverstijgende aanpak is ook aanbevolen wanneer men vanuit pragmatisch-organisatorisch perspectief voldoende draagvlak wil creëren: zowel binnen

de onderwijsinstelling als overstijgend wordt het gesprek best gevoerd met alle betrokkenen: ouders, personeel, lokale (religieuze) gemeenschappen, en wordt er best voldoende tijd voor genomen. Tot welk beleid men ook komt, de gedragenheid ervan komt op de eerste plaats, als vrucht van de gevoerde dialoog.

- Besturen en onderwijsinstellingen die het gesprek willen aangaan, kunnen een beroep doen op de begeleiding en ondersteuning van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

Bijlage: juridische bronnen

Juridische bronnen	
	Voor leerlingen
Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind Artikel 14 - vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst	Het Kinderrechtenverdrag is juridisch bindend. De lidstaten die kozen voor ratificatie, zijn verplicht zich aan het verdrag te houden. In deze context zijn de maturiteit en de leeftijd zeer belangrijk om te bepalen wanneer een kind zelf iets mag beslissen. Uiteindelijk is het recht van het kind om vrij te geloven enigszins beperkt door de keuze van de ouders, totdat het zelf kan beslissen.
	Voor leerlingen en personeelsleden
Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens - artikel 9 - 14 - 2 Protocol 1	<ul style="list-style-type: none"> • Artikel 9 beschermt de vrijheid van godsdienst. • Artikel 14 beschermt de grondrechten op basis van de anti-discriminatieregel. • Artikel 2 Protocol 1 omvat het recht op onderwijs. <p>Een inperking van de beleving van godsdienst moet een legitiem doel nastreven, dringend en noodzakelijk zijn binnen een democratische samenleving waar pluralisme, tolerantie en ruimdenkendheid basisvoorwaarden zijn. Een inperking staat dan ten dienste van publieke veiligheid, publieke orde, gezondheid, moraliteit of bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.</p>
Grondwet - artikel 19 - 20 - 24	<p>In deze artikels verwijst de grondwet naar de vrijheid van inrichting van onderwijs. Die verleent inrichtende machten of schoolbesturen ook het recht om hun scholen naar eigen inzicht in te richten, dat betekent de organisatie en werking van hun school te bepalen in het licht van hun identiteit.</p> <p>Ook de vrijheid van richting heeft zijn weerslag op het personeelsbeleid dat scholen voeren, aangezien een bestuur of inrichtende macht vrij het personeel mag kiezen dat zij tewerkstelt met het oog op de verwezenlijking van de eigen onderwijsdoelstellingen. Het personeel draagt er immers toe bij dat de school haar pedagogisch project realiseert.</p> <p>Artikel 20 (laatste lid decreet van 10 juli 2008) laat echter een uitzondering toe voor vrije scholen om een verbod op levensbeschouwelijke symbolen in te stellen indien aan hun activiteiten een bepaalde levensbeschouwing aan de grondslag ligt.</p>
Europese Kaderrichtlijn 2000/78 - artikel 4	De kaderrichtlijn voorziet voor directe discriminatie de rechtvaardigheidsgrond van wezenlijke en bepalende beroepsvereiste. Daarbij wordt rekening gehouden met de aard van de specifieke beroepsactiviteit en de context waarin die wordt uitgeoefend.
Decreet Evenredige Participatie - artikel 2 - 6	In de artikels spreekt men over directe en indirecte discriminatie en wordt er bepaald dat het toepassen van een inperking slechts kan als die “een wezenlijke en bepalende beroepsvereiste vormt, en mits het doel legitiem en het vereiste evenredig aan dat doel is.” De link met het pedagogisch project is cruciaal en voorts hoe de identiteit in de praktijk aanwezig is en wordt nagestreefd.

